

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına Göre Hazırlanan 4. Sınıf Ders Kitaplarının Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Açısından İncelenmesi

An Examination of 4th Grade Social Studies Textbooks Prepared in Accordance with the 2018 Social Studies Curriculum in Terms of Perception Skills Regarding Change and Continuity

Çiğdem KAN¹
Furkan COŞKUN²

Öz

Zaman içinde bazı şeyler değişirken bazıları da aynı kalmaktadır. Değişim, insan tarihi boyunca bazı şeylerin değiştiğini, süreklilik ise bazı şeylerin aynı kaldığını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, sosyal bilgiler dersiyle öğrencilere değişim ve sürekliliği algılama becerisi kazandırılmaya çalışılır. Bu çalışmada, ders kitaplarındaki görsel, metin ve etkinliklerin değişim ve sürekliliği algılama becerisi açısından eksikliklerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu çalışmanın örneklemini, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) onaylı 4. Sınıf düzeyi bir Ferman Yayını Sosyal Bilgiler ders kitabı ve iki MEB yayını 4. sınıf sosyal bilgiler çalışma kitabı oluşturmaktadır. Verilerin analizinde doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, incelenen ders kitaplarındaki metinlerin ve etkinliklerin değişim ve süreklilik algılama becerilerini geliştirmede yeterli olmadığı; metinlerin içeriklerinin bir kısmının soyut kavramlar olarak kaldığı, değişim ve süreklilik kavramlarını doğrudan açıklamadığı ve daha çok sadece bilgi vermeye odaklandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ders Kitabı, Sosyal Bilgiler, Beceri, Değişim ve Süreklilik

Abstract

The concepts of change and continuity are fundamental to historical thinking: change refers to the transformations that occur across human history, while continuity refers to the elements that persist over time. Accordingly, the social studies curriculum aims to equip students with the ability to recognise and interpret change and continuity. This study sought to identify the shortcomings of the visuals, texts, and activities included in fourth-grade social studies textbooks with respect to fostering this ability. The data sources consisted of one fourth-grade Social Studies textbook published by Ferman Yayını and approved by the Ministry of National Education (MEB) under the 2018 Social Studies Curriculum, and two fourth-grade Social Studies workbooks published directly by MEB. Document analysis was employed as the research method. The findings revealed that the texts, visuals, and activities in the examined textbooks were insufficient for developing students' ability to perceive change and continuity. Specifically, much of the textual content remained at the level of abstract concepts, failed to explicitly address the concepts of change and continuity, and focused primarily on the transmission of factual information rather than the development of conceptual understanding.

Keywords: Textbook, Social Studies, Skill, Change and Continuity

¹ Doç.Dr., Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, ckan@firat.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8513-7740>, <https://ror.org/05teb7b63>

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, 231410106@firat.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0000-3060-7821>, <https://ror.org/05teb7b63>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 19.02.2026 – **Kabul Tarihi/Accepted Date:** 13.05.2026

Atıf İçin/For Cite: Kan Ç. ve Coşkun F., “2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına Göre Hazırlanan 4. Sınıf Ders Kitaplarının Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Açısından İncelenmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2026;25(3):471-489

<https://doi.org/10.17755/esosder.1892796>

License: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Giriş

Eğitim, bireylerin belirlenmiş hedeflere ulaşmak üzere yaşantıları yoluyla kazandıkları, istenen davranış kalıplarının zaman içinde gelişimini ifade eder. Eğitim, yaratıcı bireylerin medeniyete katkılarını ve insanlık sorunlarını çözmedeki başarılarını öne çıkarmalı ve öğrencilerin yaratıcı olma bilincini geliştirmelidir (Tay & Öcal, 2008). Bu süreçte, eğitim anlayışı eğitim programlarının düzenlenmesi sonucunda ortaya çıkan ayrıntılı perspektifle ilişkilendirilen kazanımların ve becerilerin etkisi son derece önemlidir (Gündoğar, 2014). Öğretim programları, bireylerin dünya tarihine yaptıkları katkıları ve insanlığın sorunlarını tespit edip çözmedeki etkin başarılarını öne çıkarmalı ve böylece öğrencilerde yaratıcı düşünme bilincini geliştirmelidir (Tay & Öcal, 2008). Ayrıca, bu beceriler öğrenme sürecinde edinilen, derinleştirilen ve gerçek hayata uyarlanan beceriler olarak değerlendirilerek programdaki içerik ve etkinliklerin kalıcı ve anlamlı öğrenilmesini sağlayan temel araçlar olarak da kabul edilir (Safran, 2008). Bilgi çağında yaşayan insan, bilgiye erişen, ortaya çıkaran, kullanarak yeni bilgiler oluşturan, kendini tanıyan ve geliştiren, çok katmanlı düşünebilen, yaratıcı yöntemler bulan ve hayata geçiren bir kişiliğe sahip olmalıdır (Hotaman, 2008).

Sosyal bilgiler, sosyal ve insani bilimlerin bir bütün haline getirilerek, vatandaşların gelişimini destekler ve onları hayatta güçlü bir hale getirir (Kan & Boztaş, 2023). Bu alan, bireylerin bilgi ve becerilerini hayatın içinde uygulayabilme ve yeni durumlara uyum sağlayabilme yeteneklerini geliştirmeyi hedefler (Canbaba, 2020). Sosyal bilgiler dersi, kişilerin yaşadıkları topluma uyum sağlayan ve sorumlu vatandaş olmaları üzerinde etkili olan bir ders olarak, beceriye sahip olmasına ve bu doğrultuda ele alınan değişim ve süreklilik kavramlarını içselleştirmelerine katkı sağlamaktadır. Sosyal bilgiler dersi öğrencilere, sosyal bilimlerin farklı dallarından elde ettikleri bilgilerle toplumsal olayları, durumları ve gelişmeleri gözlemleme, analiz etme ve yorumlama becerilerini kazandırmayı hedefler (Sömen, 2020). Bu süreç, öğrencilerin eleştirel düşünme ve çok yönlü değerlendirme yeteneklerini geliştirilmekte ve onların toplum içinde bilinç sahibi ve etkin vatandaşlar olarak yer almalarını sağlamaktadır (Akdağ, 2009; Akpınar & Kaymakçı, 2012; Hayırsever, 2010; Kılıçoğlu, 2009). Bu kapsamda öğrenciler hem geçmiş hem de bugün hakkında değişim ve süreklilik kavramlarını fark edebilmekte ve bunların nedenlerini ve sonuçlarını araştırabilmektedir.

Bu amaç doğrultusunda sosyal bilgiler öğretim programlarında beceri eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. 2018 SBÖP’de yer alan beceriler sırasıyla; araştırma, çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, dijital okuryazarlık, eleştirel düşünme, empati, finansal okuryazarlık, girişimcilik, gözlem, harita okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı, iletişim, iş birliği, kalıp ve önyargıyı fark etme, kanıt kullanma, karar verme, konum analizi, medya okuryazarlığı, mekân algılama, öz denetim, politik okuryazarlık, problem çözme, sosyal katılım, tablo-grafik-diyagram çizme ve yorumlama, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, yenilikçi düşünme, zaman ve kronolojiyi algılama becerisi şeklinde verilmiştir (MEB, 2018).

2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda ise beceriler, 2018 programından farklı olarak daha sistemli bir yapı içinde ele alınmış ve kavramsal beceriler, sosyal-duygusal öğrenme becerileri, okuryazarlık becerileri ve alan becerileri olmak üzere dört ana başlık altında düzenlenmiştir (MEB, 2024). 2018 programında ise beceriler daha çok “temel beceriler” başlığı altında toplu olarak sunulmuştur (MEB, 2018). Kavramsal beceriler kapsamında çelişki giderme, gözlemleme, özetleme, çözümleme, sınıflandırma, bilgi toplama, karşılaştırma, sorgulama, genelleme, çıkarım yapma, yapılandırma, yorumlama, muhakeme, değerlendirme, tartışma ve sentezleme gibi bütünleşik beceriler yer almaktadır. Bu yönüyle 2024 programında öğrencilerin yalnızca bilgi edinmeleri değil, bilgiyi işleme, ilişkilendirme ve yeniden üretme süreçlerinde de etkin olmaları hedeflenmiştir (MEB, 2024). Sosyal-duygusal öğrenme becerileri ise, üç bileşenli bir yapı içinde sunulmuştur. Bunlar; benlik becerileri kapsamında kendini tanıma, kendini düzenleme ve kendine uyarılama, sosyal yaşam becerileri kapsamında

iletişim, iş birliği ve sosyal farkındalık, ortak/birleşik beceriler kapsamında ise uyum, esneklik ve sorumlu karar verme becerileridir (MEB, 2024). Okuryazarlık becerileri başlığında ise bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, finansal okuryazarlık, görsel okuryazarlık, kültür okuryazarlığı, vatandaşlık okuryazarlığı, veri okuryazarlığı, sürdürülebilirlik okuryazarlığı ve sanat okuryazarlığı yer almaktadır. Programda bu becerilerin farkındalık, işlevsellik ve eylemsellik düzeylerinde, gelişimsel ve sarmal bir yapı içinde kazandırılması amaçlanmıştır (MEB, 2024). Alan becerileri bakımından programda sosyal katılım, kanıta dayalı sorgulama ve araştırma, harita becerisi, değişim ve sürekliliği algılama, coğrafi sorgulama, tarihsel empati, tablo-grafik-şekil ve diyagram becerisi, bilimsel sorgulama, mekânsal düşünme ve girişimcilik gibi becerilere yer verilmektedir. Bu alan becerileri içinde değişim ve sürekliliği algılama becerisi, özellikle karşılaştırma, sıralama, değişim ve sürekliliği neden-sonuç ilişkisi içinde yorumlama, sentezleme ve kanıta dayalı öngöründe bulunma süreçleriyle tanımlanmaktadır (MEB, 2024).

Bu programlara uygun olarak oluşturulmuş olan ders kitapları, kendi amacı doğrultusunda hareket ederek istendik davranışların ortaya çıkarılması hususunda önemlidir. Ders kitapları, öğrencinin ana eğitim malzemelerinden biridir. Kitabın içeriği ve teması eğitim sağlayabilmek açısından önemlidir. Öğrencinin kitaplarda yer alan bilgileri, etkinlikleri ve sunumları anlayabilmek ve kavrayabilmek derecesinde, nasıl yol aldığının bilinebilmesi gerekmektedir. Bu sebeple bu materyalleri incelemek ve sorunlarını gözlemleyebilmek eğitimin gideceği yolda bir pusula hizmeti görebilir. Ancak son zamanlarda gelişen bilgi ve teknoloji ortamı kitapların dijital ortamla bütünleşmesiyle birlikte kolay ulaşılmaya başlanmıştır (Coşkun, 2009).

Tarih, toplumların ve kültürlerin zaman içinde nasıl evrildiğini anlamak için değişim ve süreklilik kavramlarına dayanır (Aladağ, 2024). Bu kavramlar hem toplumların nasıl değiştiğini hem de belirli unsurların nasıl sabit kaldığını anlamaya çalışan bilim insanları için temel oluşturur. Değişimin kaçınılmaz olduğunu ve evrendeki her şeyin durmadan değiştiğini öğrenciler anlamalıdır. Bu yüzden, öğrenciler kendilerini, yaşadıkları toplumu ve kültürü tanımak istiyorlarsa, sosyal bilgiler dersinde geçmişle bugünü ve geleceği nasıl bağdaştıracaklarını öğrenmelidirler. Değişim ve süreklilik, toplumların ve kültürlerin karmaşık bir etkileşim içinde olduğu bir dinamiktir (Meydan Yıldız, 2018). Bu iki kavram, birbirini tamamlar ve bir denge oluşturur. Değişim, içyapısında yeni bir harmoni ve denge bulma sürecidir. Tarihsel nedenlerle ilgili olarak literatürde değişim ve süreklilik üzerine yoğunlaşan çalışmaların artmasına karşın, bu alanda geçerli bir soru önerisi, tarihsel değişimin derinlemesine anlamı, bu değişime dair yeterli düzeyde yanıtlar ve öğrencilerin bu kavramları nasıl içselleştirebilecekleri konusunda hâlâ görece bir mutabakat eksikliği mevcuttur (Keleş, 2021). Bu sebeple, değişim ve sürekliliği algılama becerisi ile ilgili yapılmış çalışmalar oldukça önemlidir.

Bu kapsamda, Akbaba ve diğerleri (2012), sosyal bilgiler dersinde çoklu ortam kullanmanın, öğrencilerin zaman ve kronoloji kavramlarını, değişim ve süreklilik olgularını anlamalarına bununla birlikte derse karşı tutumlarına nasıl etki ettiğini araştıran bir çalışma yapmışlardır. Sonuçlar, öğrencilerin deneysel sürece başlamadan önce bu becerilerde ciddi eksiklikler yaşadıklarını, ancak deneysel süreçten sonra performanslarında büyük bir iyileşme olduğunu göstermiştir. Diğer bir çalışma ise Sel'in (2020), eşya pedagojisine dayalı bir eylem araştırması yaparak sosyal bilgiler dersinde değişim ve sürekliliği algılama becerisinin geliştirilmesini amaçladığı çalışmadır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerilerinin geliştiği görülmüştür. Başka bir çalışmada, Kabapınar ve Sağlamgöncü (2018), sosyal bilgiler dersinde değişim ve süreklilik kavramlarının öğrenciler tarafından nasıl algılandığını görsel okuma yöntemiyle ölçmeye çalışmışlardır. Öğrencilerin, değişimi fark etmenin sürekliliği fark etmekten daha kolay anlaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan araştırmalara bakıldığında, alan yazında sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitaplarının değişim ve sürekliliği algılama becerisi açısından incelenmediği görülmüştür. Bu çalışmada, literatür taraması yapılarak ve ders kitapları incelenerek eksiklikler ortaya konulmuştur. Bu amaçla, çalışma ders kitaplarındaki eksikliklerin ortaya çıkarılması ve bu yolla çalışmanın ders kitaplarının yeniden düzenlenmesinde kaynaklık etmesi bakımından önemli olduğu düşünülmüştür. Ayrıca, çalışmanın akademik çalışmalara veya akademisyenlere kaynaklık etmesi, öğretim programlarının hazırlanması, uygulanması veya yeniden düzenlenmesinde yararlı olması bakımından önemlidir.

Bu çalışma, 4. sınıf Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış sosyal bilgiler ders kitabı ve çalışma kitaplarını inceleyerek, değişim ve sürekliliği algılama becerisinin öğrencilere nasıl aktarıldığını ve bu aktarım sürecindeki mevcut sorunları ve eksiklikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Alanyazın incelendiğinde, değişim ve sürekliliği algılama becerisinin 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında nasıl ele alındığını doğrudan ve ayrıntılı biçimde konu edinen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

Araştırmanın genel amacı, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsel, metin ve etkinliklerin değişim ve sürekliliği algılama becerisine yer verme durumunu incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi, “4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsel, metin ve etkinliklerin değişim ve sürekliliği algılama becerisine yer verme durumu nedir?” şeklindedir. Çalışma, ders kitaplarında sunulan içeriklerin ve etkinliklerin, bu becerinin öğrenciler tarafından anlaşılmasını ve içselleştirilmesini ne derece desteklediğini sorgulamaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere çözüm aranmıştır.

1. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel ve metinlerin, öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerisine yer verme durumu nedir?

2. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan etkinliklerin, öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerisine yer verme durumu nedir?

1. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın deseni, veri kaynakları, verilerin toplanması ve analizi ile geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na göre hazırlanan ve 2023–2024 eğitim-öğretim yılında okutulan 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders ve çalışma kitaplarında değişim ve sürekliliği algılama becerisine ne şekilde ve ne ölçüde yer verildiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Değişim ve sürekliliği algılama becerisi; öğrencilerin geçmiş ile bugün arasında ilişki kurabilmeleri, toplumsal yaşamda meydana gelen değişimleri fark edebilmeleri ve süreklilik gösteren unsurları ayırt edebilmeleri açısından sosyal bilgiler öğretiminin temel becerilerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Şimşek & Safran, 2006; Safran, 2008; Keleş, 2021). Bu doğrultuda çalışmada, ders kitaplarında yer alan metin, görsel ve etkinlikler söz konusu beceri açısından incelenmiştir.

Bu çalışma, nitel araştırma deseni çerçevesinde yürütülmüştür. Nitel araştırmalar; olay ve olguların doğal ortamı içerisinde ayrıntılı biçimde ele alınmasına, yorumlanmasına ve anlamlandırılmasına imkân tanıyan araştırmalardır (Merriam, 2018). Sosyal bilgiler öğretiminde, beceri temelli incelemelerde nitel araştırma yaklaşımının yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir (Hayırsever, 2010; Sel, 2020). Bu çalışmada da, görsel, metin ve

etkinliklerde değişim ve sürekliliği algılama becerisine yer verilme durumunu tespit etmek amacıyla nitel araştırma yaklaşımından yararlanılmıştır.

Çalışmada, veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi; araştırılması hedeflenen olgu ve olaylara ilişkin yazılı ve görsel materyallerin sistematik biçimde incelenmesini kapsayan bir araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2005; Sak vd., 2021). Ders kitapları, öğretim programlarında yer alan kazanımların öğrencilere nasıl aktarıldığını ortaya koyan temel materyaller arasında yer aldığı için sosyal bilgiler alanında yapılan birçok çalışmada önemli veri kaynakları olarak kullanılmaktadır (Akpınar & Kaymakçı, 2012; Doğan & Oruç, 2022). Bu doğrultuda araştırma kapsamında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış iki farklı yayınevine ait toplam üç 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders ve çalışma kitabı inceleme materyali olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmada, ders kitaplarının belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme yönteminde, araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen ölçütleri karşılayan durumlar veya materyaller çalışma kapsamına dâhil edilmektedir (Merriam, 2018, s. 77). Bu kapsamda incelenen kitapların Millî Eğitim Bakanlığı onaylı olması, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na uygun hazırlanmış olması, 2023–2024 eğitim-öğretim yılında okutulması ve değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik içerikler barındırması temel ölçütler olarak belirlenmiştir.

1.2. Veri Toplama Araçları

2023–2024 eğitim-öğretim yılında okutulan 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders ve çalışma kitapları veri kaynağı olarak kullanılan bu çalışma, Fırat Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 27.12.2024 tarih ve 29938 sayılı yazısı ile etik açıdan uygun görülmüştür

Araştırma kapsamında, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış Ferman Yayınları 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı ile MEB Yayınları'na ait iki farklı 4. sınıf Sosyal Bilgiler çalışma kitabı incelenmiştir. İncelenen yayınlar, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na uygun olarak hazırlanmış ve ilgili eğitim-öğretim döneminde kullanılan materyaller arasından seçilmiştir (MEB, 2018). Ders kitapları, öğretim programlarında yer alan beceri, kazanım ve içeriklerin öğrencilere nasıl aktarıldığını göstermesi bakımından önemli öğretim materyalleri arasında yer almaktadır (Akpınar & Kaymakçı, 2012; Doğan & Oruç, 2022). Bu nedenle araştırmada veri kaynağı olarak ders ve çalışma kitaplarından yararlanılmıştır.

Araştırmada incelenecek materyallerin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bu doğrultuda; yayınların Millî Eğitim Bakanlığı onaylı olması, 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersine ait olması, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre hazırlanmış olması ve değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik içerikler barındırması temel ölçütler olarak kabul edilmiştir (Merriam, 2018). Ayrıca araştırmada hem ders kitabı hem de çalışma kitabı türündeki materyallerin birlikte incelenmesiyle, değişim ve sürekliliği algılama becerisinin farklı içerik ve etkinlik türleri üzerinden nasıl ele alındığının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmada, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan ve araştırmanın amacıyla doğrudan ilişkili olduğu değerlendirilen öğrenme alanları ile kazanımlar esas alınmıştır. Bu kapsamda özellikle Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan “SB.4.2.3. Geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır” kazanımı inceleme kapsamına alınmıştır (MEB, 2018). Bunun yanında İnsanlar, Yerler ve Çevreler ile Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanlarında değişim ve sürekliliği

algılama becerisiyle ilişkili olduğu düşünülen içerikler de araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Sosyal bilgiler öğretiminde değişim ve sürekliliği algılama becerisi; öğrencilerin geçmiş ile bugün arasında ilişki kurabilmeleri, toplumsal dönüşümleri fark edebilmeleri ve süreklilik gösteren unsurları ayırt edebilmeleri açısından önemli görülmektedir (Şimşek & Safran, 2006; Safran, 2008; Keleş, 2021). Bu nedenle seçilen öğrenme alanları ve kazanımların çalışmanın amacıyla doğrudan ilişkili olduğu düşünülmüştür.

Araştırma, yalnızca incelenen ders ve çalışma kitaplarıyla sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda 4. sınıf düzeyi dışında kalan yayınlar, Millî Eğitim Bakanlığı onayı bulunmayan materyaller ve araştırmanın odaklandığı beceriyle doğrudan ilişkili olmayan içerikler inceleme kapsamına alınmamıştır.

1.3. Verilerin Analizi

Bu çalışmada verilerin analizinde doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi; araştırılması amaçlanan olgu ve olaylara ilişkin yazılı ve görsel materyallerin sistematik biçimde incelenmesini kapsayan bir araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2005; Sak vd., 2021). Sosyal bilgiler alanında gerçekleştirilen ders kitabı incelemelerinde doküman incelemesinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Hayırsever, 2010; Aykırı, 2023). Bu doğrultuda araştırma kapsamında incelenen ders ve çalışma kitaplarında yer alan metinler, görseller ve etkinlikler değişim ve sürekliliği algılama becerisi açısından değerlendirilmiştir.

Araştırma sürecinde öncelikle incelenen kitapların ilgili bölümleri belirlenmiş ve değişim ve sürekliliği algılama becerisiyle ilişkili olduğu düşünülen içerikler ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bu kapsamda metinler, görseller ve etkinlikler ayrı ayrı değerlendirilmiş; içeriklerde yer alan açıklamalar, karşılaştırmalar, tarihsel ilişkilendirmeler ve görsel sunumlar araştırmanın amacı doğrultusunda ele alınmıştır. İnceleme sürecinde kitapların ilgili sayfalarının ekran görüntüleri alınmış ve bu içerikler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

İçerik analizi; belirli bir konuya ilişkin verilerin sistematik biçimde incelenmesi, sınıflandırılması ve yorumlanmasını amaçlayan bir analiz yöntemi olarak ifade edilmektedir (Karasar, 2005). Bu çalışmada incelenen içerikler, değişim ve sürekliliği algılama becerisiyle ilişkileri bakımından değerlendirilmiş; benzer özellik gösteren bulgular bir araya getirilerek yorumlanmıştır. Özellikle geçmiş ile bugün arasında ilişki kurmaya yönelik içerikler, değişim ve süreklilik boyutlarının sunuluş biçimi, görsel ve metinler arasındaki uyum ile etkinliklerin öğrenci seviyesine uygunluğu dikkate alınmıştır.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini artırmak amacıyla çeşitli önlemler alınmıştır. Öncelikle araştırmada kullanılan dokümanların seçiminde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na uygun olarak hazırlanmış yayınlar tercih edilmiştir. Ayrıca, inceleme sürecinde elde edilen bulgular alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda yeniden değerlendirilmiş ve gerekli görülen düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda, Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesinde görev yapan Doç. Dr. unvanına sahip iki öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda içeriklerin değerlendirilmesi yeniden gözden geçirilmiş, araştırmanın amacıyla uyumlu olmayan ifadeler düzenlenmiş ve analiz süreci daha sistematik hâle getirilmiştir. Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik; araştırma sürecinin açık, sistemli ve tutarlı biçimde yürütülmesiyle ilişkilendirilmektedir (Merriam, 2018; Arslan, 2022). Bu doğrultuda araştırma süreci ayrıntılı biçimde açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, 2023–2024 eğitim-öğretim yılında kullanılan ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders ve çalışma kitapları arasından seçilen üç adet kitap ile sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamında Ferman Yayınları'na ait 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı ile MEB Yayınları'na ait iki farklı çalışma kitabı incelemeye dâhil edilmiş; bunun dışında kalan farklı yayınevlerine ait ders ve çalışma kitapları araştırma kapsamına alınmamıştır.

Araştırmada incelenen içerikler yalnızca değişim ve sürekliliği algılama becerisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda ders kitaplarında yer alan metinler, görseller ve etkinlikler; öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerisini geliştirmeye yönelik katkıları bakımından ele alınmış, sosyal bilgiler öğretim programında yer alan diğer beceri alanları inceleme dışında bırakılmıştır. Ayrıca araştırma, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan ilgili öğrenme alanları ve kazanımlar ile sınırlandırılmıştır (MEB, 2018).

Araştırmanın yalnızca doküman incelemesine dayalı olarak yürütülmesi ve insan katılımcıları kapsayan herhangi bir uygulama sürecinin bulunmaması da çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Bu nedenle elde edilen bulgular, yalnızca incelenen ders ve çalışma kitapları ile araştırmanın odaklandığı beceri alanı kapsamında değerlendirilmelidir. Bulguların farklı sınıf düzeylerine, farklı ders kitaplarına veya sosyal bilgiler öğretim programında yer alan diğer becerilere doğrudan genellenmesi mümkün değildir.

2. Bulgular

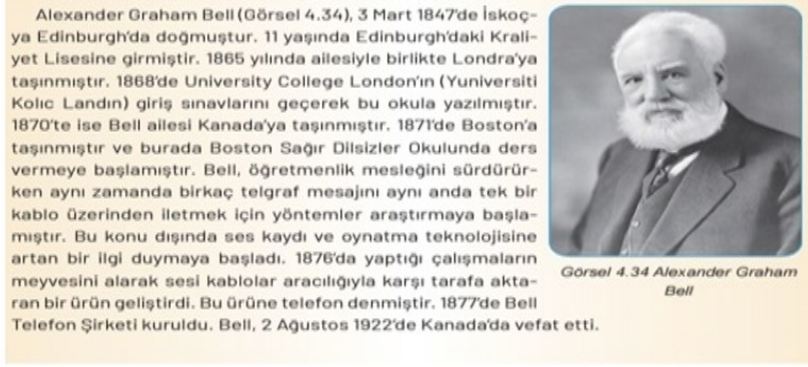
477

Bu çalışmada 2023-2024 yılı MEB onaylı 4. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi kitapları ele alınarak bulgular oluşturulmuştur. Bulgular, ders kitaplarından alınan ekran görüntüleri yorumlanarak yapılmıştır.

2.1. Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Görsel ve Metinlerin, Öğrencilerin Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisine Yer Verme Durumu Konusundaki Bulgular;

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan metinlerin, öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerilerine yer verme durumu konusundaki bulgular aşağıda sunulmuştur.

a. MEB onaylı Ferman yayınevine ait 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının Şekil 1'deki görselinde, öğrencilerin tarihsel süreçleri anlama ve analiz etme yeteneklerini geliştirmede sorunlar olduğunu göstermektedir.

Şekil 1. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ferman Yayınevi, 110. Sayfa

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı Ferman Yayınevi 110. sayfasında Alexander Graham Bell'in yaşamı ve telefonun gelişim süreci görsellerle birlikte sunulmuştur. Sayfada Bell'in eğitim hayatına, yaptığı göçlere ve meslekî tecrübelerine yer verildiği görülmektedir. Ayrıca, Bell'in sağır ve dilsizler okulunda öğretmenlik yapması ile ses iletimi teknolojisine olan ilgisi arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu yönüyle içerikte mucidin yaşam öyküsü ile icadı arasında ilişki kurulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 1'de yer alan Görsel 4.35 "Yıllar İçinde Telefonun Evrimi" başlıklı zaman çizelgesinde, 1877'den günümüze kadar telefonun geçirdiği değişim görsel olarak sunulmuştur. Bu çizelgede, telefonun zaman içinde biçim ve işlev bakımından geçirdiği dönüşüme yer verilmiştir. Bununla birlikte zaman çizelgesinin belirli yılları kapsadığı, aradaki bazı teknolojik gelişmelere yer vermediği görülmektedir. Ayrıca sayfada Bell'in çalışmalarının kendisinden önceki telgraf teknolojisiyle ilişkisini açıklayan ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır.

Her ailenin kendine özgü bir geçmişi vardır. Buna aile tarihi diyebiliriz. Aile tarihimiz açısından en önemli unsur bizden önceki nesillerin ne zaman, nerede yaşadıkları ve ne tür faaliyetlerle toplum yaşamına katıldıklarıdır. Aile tarihimizde doğumlar ve ölümler kadar bir yerden başka bir yere taşınması, aile bireylerinin meslekleri, aileyi qururandıran bazı başarılar ya da aileyi derinden etkileyen olumsuz olaylar da önemlidir. "Aile ağacımızı" hazırlarken bu unsurlarla karşılaşmışsınız.

Söyleyelim
Aile ağacınızı arkadaşlarınızın hazırladıklarıyla karşılaştırınız. Benzerlikler ve farklılıklar nelerdir? Söyleyiniz.

Aile tarihimizi öğrenirken bizden büyük aile üyelerimizle sohbetler edebiliriz. Böyle yaptığımızda aile tarihimize ilişkin sözlü kaynaklara başvurmuş oluruz.

Aile büyüklerimizden bize kalan bazı yazılı belgeler de aile tarihimize tanıklık edebilir. Örneğin eski bir mektup, öğrenci karnesi (Görsel 2.2), tapu senedi gibi. Aile tarihimizi araştırırken çok sayıda fotoğrafa ya da videoya da ulaşabiliriz. Bunlar görsel kaynaklardır.

Son olarak aile tarihimize tanıklık etmiş bazı nesneler ya da eşyalara ulaşabiliriz. Bu eşyaların her birinin bir hikâyesi olabilir. Bir eşya ile ilgili herkesin farklı bir anısının olduğunu kolayca fark edebilirsiniz.

Aşağıdaki görselleri inceleyiniz. Ailenizde ya da yakın çevrenizde bu eşyalardan hangileri var? Eğer çevrenizde böyle eşyalar yoksa bu eşyalarla nerelerde karşılaşılabilir? Fikirlerinizi söyleyiniz.

Görsel 2.2 Öğrenci karnesi

Görsel 2.3 Gaz lambası

Görsel 2.4 İbrik

Görsel 2.5 Köstekli saat

Görsel 2.6 Dikiş makinesi

Görsel 2.7 İşlemeli sandık

Görsel 2.8 Bakır güğüm

Şekil 2. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Kitabı Ferman Yayınevi, 39. Sayfa

Şekil 2'de 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 39. sayfasında yer verilen metin ve görsel, değişim ve süreklilik becerisi açısından değerlendirilmiştir. Sayfada gaz lambası, ibrik, mekanik saat, dikiş makinesi, işlemeli sandık ve bakır güğüm gibi eşyalara yer verilmiştir. Metinde, bu nesneler geçmişe ait unsurlar olarak sunulmaktadır. Ayrıca, metinde söz konusu materyallerde ortaya çıkan değişime vurgu yapıldığı görülmektedir.

Metin ve görseller incelendiğinde, değişim boyutunun süreklilik boyutuna göre daha belirgin biçimde işlendiği anlaşılmaktadır. Gaz lambası ile ampul karşılaştırmasına yer verilmiş, ancak bu iki nesnenin ortak işlevinin aydınlatma olduğu bilgisi ayrıntılı biçimde açıklanmamıştır. Benzer şekilde mekanik saat ve dikiş makinesi örneklerinde de, nesnelerin geçirdiği biçimsel değişime yer verildiği görülmektedir. Bunun yanında, işlemeli sandık ve bakır güğüm gibi nesneler de geçmişe ait eşya örnekleri arasında gösterilmiştir.

İncelenen sayfada, bazı nesnelerin kullanım amaçlarına ilişkin açıklayıcı bilgilere yeterince yer verilmediği görülmektedir. Özellikle ibrik örneğinde, görselin yanında nesnenin işlevini açıklayan bir ifadeye yer verilmemiştir. Aynı şekilde mekanik saat ve dikiş makinesi örneklerinde de nesnelerin günümüzdeki karşılıklarıyla bağlantı kuran açıklamaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu yönüyle metin ve görsellerde daha çok değişen yönlerin öne çıkarıldığı, süreklilik boyutunun ise daha arka planda kaldığı görülmektedir.

b. MEB onaylı 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ferman Yayınevi Kitabının 105. sayfasından alınan Şekil 3'teki sosyal bilgiler ders kitaplarında değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik olan içeriklerin görselleri, öğrencilerin bu beceriyi kazanmalarını destekler şekilde olmadıkları görülmüş ve görsel yorumlanmıştır.

Teknolojik ürünlerin zaman içinde görünüşleri değişmiş ve kullanım alanları genişlemiştir. Örneğin cam, tarihte ilk kez kap, bilezik ve boncuk yapımında kullanılmıştır. Sonra ağız açık beherler ve yayvan tabak yapımında kullanılmıştır (Görsel 4.22). Uzun yıllar sonra camın pencere yapımında kullanılabileceği fark edilmiştir ve pencereler camdan yapılmaya başlanmıştır. 1800'ü yıllarda bilimdeki gelişmeler camın yapısının daha iyi kavranmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak camın kullanım alanları genişlemiştir. Cam birçok teknolojik ürünün ana işlevini görmeye başlamıştır. Gözlükler, mikroskoplar, dürbünler, kameralar ve teleskoplar cam teknolojisinden yararlanılarak geliştirilmiştir. İçecek, kozmetik ve ilaçlarda şişe olarak, sofrada bardak ve tabak olarak, evlerde pencerelerde (Görsel 4.23), bahçelerde seralarda, iç tasarımda aydınlatma ve aynalarda, elektronik eşyalarda, otomobillerde, tıp alanında, bilgilerin taşınması için oluşturulan fiber optik kablolarda kullanılır. Görüldüğü üzere pek çok teknolojik ürünün ana maddesi olan camın geçmişten günümüze kullanım alanları değişmiş ve çeşitlenmiştir.

Görsel 4.22 Osmanlı Dönemi camcı esnafı (temsili) - Nakkaş Osman / Surname-i Hümayun

Görsel 4.23 Pencere

Şekil 3. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Kitabı Ferman Yayınevi, 105. Sayfa

Şekil 3'te yer alan 4.22 ve 4.23 numaralı görsellerde nesnelerin değişim ve sürekliliğinin anlatılmak istendiği görülmektedir. Metinden de anlaşıldığı üzere iki görsel arasında karşılaştırma yapılarak değişim vurgulanmaktadır. Üstteki görsel minyatür sanatına ait bir esnaf görüntüsü sunarken, alttaki görsel plastik pencere görüntüsü vermektedir. Ayrıca yandaki metinde camın geçmişteki kullanım amaçlarına yer verilmektedir. Ancak metinde cam maddesinin zaman içerisindeki değişimi ve kullanım alanlarına ilişkin ayrıntılı bir açıklamaya rastlanmamıştır.

2.2. Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Etkinliklerin, Öğrencilerin Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisine Yer Verme Durumu ile İlgili Bulgu;

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan etkinliklerin, öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerisine yer verme durumu konusundaki bulgular aşağıda sunulmuştur;

a. MEB onaylı 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Çalışma Kitabı'nın 81. Sayfasından alınan Şekil 4'te yer alan görsel, öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerisini kazanmasına yönelik eksiklikler barındırmaktadır. Sayfadaki içeriğin kapsam ve derinliğinin yetersiz olması ve söz konusu beceriye dair eksiklikler sayfanın kritiğinde belirtilmiştir.

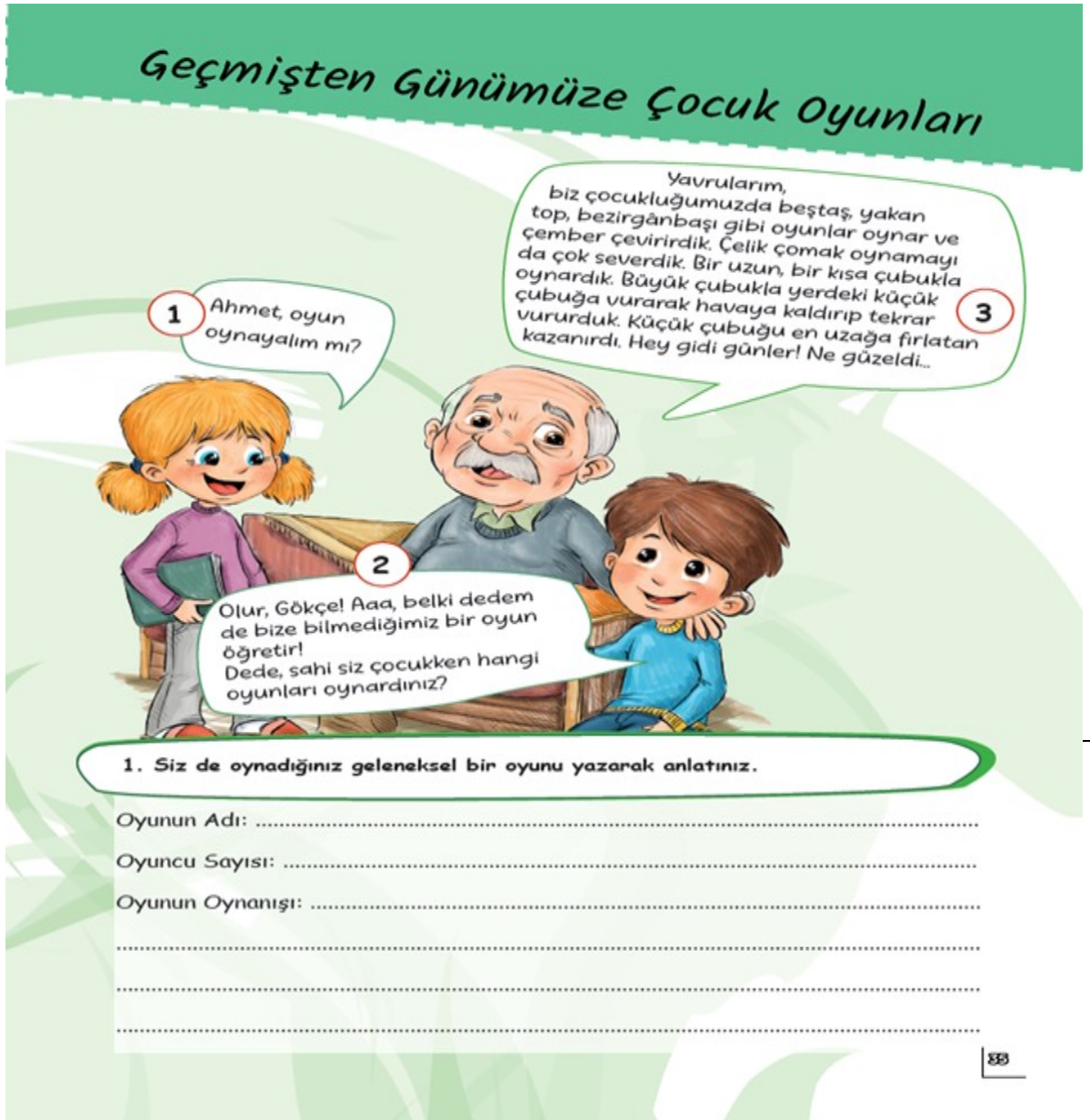
Şekil 4. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Çalışma Kitabı 2, 77. Sayfa

Şekil 4'te yer alan etkinlikte, 4. sınıf sosyal bilgiler öğrencilerine aydınlatma araçlarının geçmişten günümüze kadar geçirdiği değişim gösterilmektedir. Kitaptaki görselde ateş, mum, gaz lambası, ampul ve LED lamba gibi farklı dönemlere ait aydınlatma araçlarına yer verilmiştir. Bu görseller, öğrencilere aydınlatma araçlarını somut örnekler üzerinden sunmaktadır. Ancak, görsellerin yanında bu araçların kullanıldıkları dönemlere ilişkin tarihsel bilgilere ya da döneme ait adlandırmalara yer verilmediği görülmektedir.

Ayrıca, etkinlikte aydınlatma araçlarının değişim süreci görsel olarak verilmiş olmasına rağmen, bu değişimin nedenlerine ilişkin açıklayıcı bilgilere yer verilmemiştir. Görselde yalnızca araçların sıralandığı, ancak değişimin hangi ihtiyaçlar veya koşullar doğrultusunda gerçekleştiğinin belirtilmediği anlaşılmaktadır.

b. MEB onaylı 4. Sınıf Sosyal Bilgiler MEB Yayınevi çalışma 1 kitabının 35. sayfasından alınan Şekil 5'teki görsel, ders kitaplarında yer alan etkinliklerin, öğrencilerin

değişim ve sürekliliği algılama becerilerini geliştirmede eksiklik ve yetersizlikler olduğu tespit edilmiş ve görselin kritiğinde açıklanmıştır.

Şekil 5. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Çalışma Kitabı 1, 35. Sayfa

Şekil 5'te yer alan etkinlikte, öğrencilere oynadığı geleneksel bir oyun sorulmaktadır. Etkinlikte öğrencilerin geleneksel oyunlara ilişkin örnek vermeleri ve eski oyunlarla günümüzde oynanan oyunlar arasında ilişki kurmaları beklenmektedir. Etkinlikte, dedelerinin bildiği eski oyunlarla günümüzde oynanan oyunlar arasında bir karşılaştırma zemini oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte etkinlikte "gelenek" ve "geleneksel oyun" kavramlarına ilişkin açıklayıcı bir bilgiye yer verilmemiştir. Ayrıca, oyunların değişimi ve sürekliliğine ilişkin biçimsel ya da içeriksel örneklerin de açık biçimde sunulmadığı anlaşılmaktadır.

c. MEB Onaylı, 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ferman Yayınevi Kitabının 105. sayfasından alınan Şekil 6'daki görsel, sosyal bilgiler ders kitaplarında değişim ve sürekliliği algılama becerisine yönelik sunulan içeriklerin görsel örnekleri, öğrencilerin bu beceriyi kazanmalarını destekler nitelikte olmadığı görülmüş ve görselin kritiği verilmiştir.

2. Etkinlik

Aşağıda geçmişte ve günümüzde kullanılan ulaşım araçlarının görselleri verilmiştir. Görselleri inceleyerek bu araçların zaman içerisinde ne gibi değişikliğe uğradığını ve insanların hayatlarına ne gibi etkileri olduğunu defterinize yazınız.

		
Görsel 4.24 Geçmişte uçak (işlevi hava gözlemi yapma)	Görsel 4.25 Günümüzde bir yolcu uçağı	Görsel 4.26 Günümüzde bir kargo uçağı
		
Görsel 4.27 Geçmişte buharlı tekne (kömür taşıma amaçlı)	Görsel 4.28 Günümüzde bir yolcu gemisi	Görsel 4.29 Günümüzde bir uçak gemisi

Şekil 6. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ferman Yayınevi, 105. Sayfa

Şekil 6'da yer alan etkinlikte, ulaşım araçlarına ilişkin görseller ve açıklamalar üzerinden değişim ve süreklilik becerisinin verilmek istendiği görülmektedir. Etkinlikte, geçmişte kullanılan bazı ulaşım araçları ile günümüzde kullanılan ulaşım araçları arasında karşılaştırma yapılmıştır. Görsel 4.24'te, geçmişte hava gözlemi yapma işlevine sahip bir uçak görseline, diğer görsellerde ise günümüzde kullanılan yolcu ve kargo uçaklarına yer verilmiştir. Ayrıca, üst bölümde deniz araçlarına ilişkin görseller bulunmaktadır; Görsel 4.27'de buharlı tekne, 4.28 ve 4.29 numaralı görsellerde ise günümüz yolcu gemileri yer almaktadır.

Etkinlikte, ulaşım araçlarının geçmişten günümüze değişimi görseller aracılığıyla verilmektedir. Ancak, görsellerin yanında bu araçların kullanım amaçlarındaki değişim, teknolojik dönüşüm ya da süreklilik gösteren yönleri hakkında ayrıntılı açıklamaların sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle hava ve deniz ulaşımına ilişkin görsellerde, araçların işlevsel benzerlikleri ve farklılıkları açık biçimde ortaya konulmamıştır.

4.3. TEKNOLOJİNİN ÖYKÜSÜ

Hazırlanalım

Tablet bilgisayar ile masaüstü bilgisayar arasında ne gibi farklılıklar vardır? Fikirlerinizi söyleyiniz.

Teknolojik ürünler günümüzdeki görünüm ve işlevlerine ulaşmaya kadar pek çok aşamadan geçmiştir. Örneğin ilk bilgisayar bir oturma odası büyüklüğündeyken günümüz bilgisayar teknolojileri cebimizde taşıyabileceğimiz kadar küçülmüştür. Zamanla teknolojik ürünlerin insanların komutlarını yerine getirmesi de istenmiştir.

Günümüzde ise teknolojik ürünlerin insan komutlarına ihtiyaç duymadan özellikle yapay zeka kullanarak faaliyet göstermesi ön plandadır. Bu durum bize teknolojik ürünlerin birer öyküye sahip olduğunu göstermektedir.

Söyleyelim

Konuya hazırlık kapsamında hazırladığınız özetleri okuyunuz. Ardından uzaktan kumanda teknolojisinin ne gibi yeni teknolojiler için öncülük ettiğini tartışınız.

Aşağıda bir daktilo (Görsel 4.32) ve tablet bilgisayara (Görsel 4.33) ait verilen görselleri inceleyiniz. Sizce hangisinde yazı yazmak ve yazdıklarınızı düzenlemek daha kolay olur? Fikirlerinizi söyleyiniz.

Görsel 4.32 Daktilo**Görsel 4.33 Tablet bilgisayar**

Yeni bir buluş ortaya koyarak bilim ve teknolojiye katkı sağlayan kimselere "mucit" denir. Mucitler, yepyeni bir teknolojik ürün ortaya koyabilecekleri gibi var olan bir teknolojik ürünü de geliştirebilirler. Mucitler; araştırmacı, meraklı, çalışkan ve yaratıcı düşünebilen insanlardır.

Örneğin Alexander Graham Bell (Aleksandır Gırahım Bel) 1876 yılında telefonu icat etmiştir. Televizyon, 1923 yılında John Logie Baird (Con Lagi Beyırd) tarafından icat edilmiştir. Şimdi bu iki mucidin yaşam öykülerinden kesitleri inceleyelim.

Şekil 7. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ferman Yayınevi, 109. Sayfa

Şekil 7’de Ferman Yayınevi’ne ait kitabın 109. sayfasında, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alan değişim ve sürekliliği algılama becerisi kapsamında teknoloji alanındaki gelişmelere yer verilmektedir. Sayfada, büyük boyutlu bilgisayarlardan cebe sığabilecek kadar küçük cihazlara uzanan görseller kullanılarak teknolojik gelişim örnekendirilmektedir. Bu görsellerde, fiziksel değişimin yanında işlevsel değişimin de vurgulandığı görülmektedir.

Ayrıca, 109. sayfada daktilo ile tablet bilgisayarın karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Etkinlikte, öğrencilerden yazı yazma ve yazı okuma teknolojilerindeki değişimi fark etmeleri beklenmektedir. Sayfada mucit kavramı da ele alınmış; Alexander Graham Bell ve John Logie Baird gibi isimler örnek olarak verilmiştir. Bunun yanında, uzaktan kumanda teknolojisine ilişkin bir tartışma alanı da oluşturulmuştur. Ayrıca, daktilo ve tabletin görsel olarak yan yana sunulduğu, ancak bu iki teknoloji arasındaki ara formlara yer verilmediği görülmektedir.

3. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

3.1. Tartışma

Bu çalışmada, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre hazırlanmış 4. sınıf sosyal bilgiler ders ve çalışma kitaplarında değişim ve sürekliliği algılama becerisinin nasıl ele alındığı incelenmiştir. Elde edilen bulgular, incelenen metin, görsel ve etkinliklerin bu beceriyi kazandırmaya yönelik bir içerik taşıdığını; ancak bu içeriğin çoğu zaman açıklık, bütünlük ve öğrenci düzeyine uygunluk bakımından yetersiz kaldığını göstermektedir. Özellikle değişim boyutunun daha görünür biçimde işlendiği, süreklilik boyutunun ise birçok örnekte geri planda kaldığı tespit edilmiştir.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel ve metinlerin, öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerilerini geliştirmedeki etkisinin sınırlı olduğu tespit edilmiştir. İncelenen ders kitaplarındaki görsel ve metinlerde, günlük yaşamdan somut örnekler yer verilmiştir. Geçmiş ile bugünü karşılaştırmaya olanak tanıyan metinler, öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerisini kavratmaya yönelik katkı sağlamaktadır. Ancak, ilgili metinlerin içeriklerinin bir kısmının soyut kavramlar olarak kaldığı, değişim ve süreklilik kavramlarını doğrudan açıklamadığı ve daha çok sadece bilgi vermeye odaklandığı görülmüştür.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan etkinliklerin, öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerilerini geliştirmede etkisinin sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Etkinliklerin çoğu, öğrencilerin günlük yaşamlarındaki somut örnekler üzerinden bu beceriyi desteklese de; bazı etkinliklerin soyut bir kavram olarak kaldığı, derinlemesine açıklama ve yorumlama fırsatı vermediği ve öğrencilerin etkinliklere aktif katılımını tam olarak sağlayamadığı bulgularına rastlanmıştır.

Elde edilen bu bulgular, sosyal bilgiler dersinde zaman, değişim ve süreklilik gibi kavramların öğretiminde yalnızca görsel sunum ve eski-yeni karşılaştırmasının yeterli olmadığını göstermektedir. Hodkinson'a (1995) göre, sosyal bilgiler dersi tarihsel zamanın anlaşılmasını destekleyen önemli bir bağlam sunmaktadır. Booth (1994) ise, çocukların zaman kavramını anlamalarının yalnızca yaşa değil, kullanılan öğretim yöntemlerine, materyallere ve deneyimlere de bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Şimşek ve Safran (2006) da, tarihsel zaman ve değişim kavramlarının, öğrencilerin yakın çevresinden seçilen somut örneklerle daha etkili öğretilbileceğini belirtmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4, Şekil 5, Şekil 6 ve Şekil 7 kapsamında incelenen içeriklerin bazı güçlü yönleri bulunmakla birlikte, bu örneklerin çoğunda süreklilik boyutunun zayıf bırakıldığı, kavramlar arası ilişkisinin yeterince açıklanmadığı ve öğrenci düzeyine uygun yönlendirmelerin eksik olduğu görülmektedir.

Değişim ve sürekliliği algılama becerisi, öğrencilerin toplumsal, kültürel ve teknolojik dönüşümleri anlamlandırmalarını sağlayan önemli bir beceridir (Doğan, Kabapınar, Zaman, & Duman, 2023). Bu becerinin geliştirilmesinde, görsel okuma da önemli bir yere sahiptir (Güneş, 2013; Yurdakal, 2018). Ancak, görsellerin etkili olabilmesi için yalnızca dikkat çekici olmaları yeterli değildir; aynı zamanda, öğrencinin seviyesine uygun, açık, açıklayıcı ve öğrenme hedefleriyle uyumlu olmaları gerekir. Bu çalışma kapsamında incelenen şekillerde yer alan

görsel ve etkinliklerin bir kısmı değişim ve sürekliliği algılama becerisini destekleme potansiyeli taşımakla birlikte, çoğu örnekte kavramların netleştirilmemesi, tarihsel bağların zayıf kurulması ve süreklilik boyutunun geri planda kalması nedeniyle bu potansiyelin tam anlamıyla kullanılamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Sonuç

Bu çalışmada, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre hazırlanmış ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış bir Ferman Yayınevi ders kitabı ile iki MEB yayımlı çalışma kitabı incelenmiştir. İnceleme sonucunda, kitaplarda yer alan metin, görsel ve etkinliklerin değişim ve sürekliliği algılama becerisini kazandırma açısından tamamen yetersiz olduğu söylenemese de, bu becerinin derinlemesine ve tutarlı biçimde yapılandırılmasında önemli eksiklikler bulunduğu görülmüştür.

Özellikle, incelenen kitaplarda değişim kavramının çoğu zaman görsel farklılıklar ve eski-yeni karşılaştırmaları üzerinden işlendiği, buna karşılık süreklilik boyutunun çoğu örnekte yeterince açıklanmadığı belirlenmiştir. Ayrıca, bazı görsellerin kullanım amacıyla uyumlu biçimde sunulmadığı, bazı kavramların öğrenci düzeyine göre açıklanmadığı ve metin-görsel-etkinlik arasında her zaman güçlü bir bütünlük kurulamadığı tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin değişim ve süreklilik becerisini anlamlandırmasını zorlaştırmakta; kavramların yüzeysel, parçalı ya da karışık biçimde algılanmasına neden olabilmektedir.

Sonuç olarak, sosyal bilgiler ders kitaplarında değişim ve sürekliliği algılama becerisine yer verilmekle birlikte, bu becerinin öğrencilere etkili biçimde kazandırılması için daha açıklayıcı, tarihsel bağlamı güçlü, öğrenci seviyesine uygun ve süreklilik boyutunu da görünür kılan içeriklere ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır.

3.3. Öneriler

Değişim ve süreklilik kavramı, özellikle teknoloji, ulaşım, iletişim, günlük yaşam araçları ve oyun kültürü gibi konular üzerinden, geçmiş ile bugün arasındaki ilişkiyi öğrencilerin daha açık biçimde kurabilecekleri örneklerle açıklanmalıdır.

Ders kitaplarında görülen kavramsal belirsizlikler, yetersiz açıklamalar, metin-görsel uyumsuzlukları ve süreklilik boyutunun zayıf bırakılması gibi eksiklikleri gidermek amacıyla içerikler yeniden gözden geçirilmeli; kitap dili daha açık, anlaşılır ve öğrenci seviyesine uygun hâle getirilmelidir.

Kitaplarda yer alan etkinlikler, görseller ve metinler tarihsel bakış açısıyla yeniden düzenlenmeli; değişim ile süreklilik arasındaki ilişkiyi gösterecek biçimde birbiriyle daha güçlü bağlantılar kurularak sunulmalıdır.

Özellikle öğrencilerin günlük yaşamlarıyla ilişki kurabilecekleri yakın çevre örnekleri, karşılaştırmalı görseller, kısa tarihsel notlar, zaman çizelgeleri ve açıklayıcı ara bilgiler kullanılarak bu becerinin daha anlamlı ve kalıcı biçimde kazandırılması sağlanmalıdır.

Görsellerin yalnızca dikkat çekici olması değil, aynı zamanda işlevsel sürekliliği ve neden-sonuç ilişkisini desteklemesi gerekir. Bu nedenle görsel materyaller seçilirken öğrencinin yaş düzeyi, algı düzeyi ve kavramsal gelişimi dikkate alınmalıdır.

Etkinlikler, öğrencilerin sadece “ne değişti?” sorusuna değil, aynı zamanda “ne aynı kaldı?”, “neden değişti?” ve “bu değişim hayatı nasıl etkiledi?” sorularına da cevap verebilecekleri şekilde hazırlanmalıdır.

Öğretim materyallerinde değişim ve süreklilik becerisinin daha etkili kazandırılabilmesi için, öğrencileri karşılaştırma yapmaya, yorumlamaya ve eleştirel düşünmeye yönlendiren sorulara daha fazla yer verilmelidir.

Değerlendirme/Evaluation:

Çift Taraflı Kör Hakemlik Sistemi / *Double Blind Refereeing System*

Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Permission:

Fırat Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 27.12.2024 tarih ve 29938 sayılı yazısı ile etik açıdan uygun görülmüştür. / *It was deemed ethically appropriate with the letter dated 27.12.2024 and numbered 29938 of Fırat University Rectorate Ethics Committee.*

Etik Beyan Metni/ Ethics Declaration Text:

Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir.

It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references. This study does not require ethical committee approval, as the data used were obtained through literature review/published sources.

Etik Bildirim/Ethics Notification: info@esosder.org

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Declaration of the contribution rate of the researchers:

Birinci yazar %50, ikinci yazar %50 oranında katkı sağlamıştır. / *The first author contributed 50%, the second author 50%*

Yapay Zekâ Kullanımı /Use of Artificial Intelligence:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Çıkar Çatışması Beyanı/ Declaration of conflict of interest:

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no potential conflict of interest in this study.

Kaynakça

- Akbaba, B., Keçe, M., & Erdem, M. (2012). Sosyal bilgiler dersinde çoklu ortam kullanımının öğrencilerin zaman-kronoloji ve değişim-sürekliliği algılama becerilerine etkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 237–257.
- Akdağ, H. (2009). İlköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Konya ili örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 1–14.
- Akpınar, M., & Kaymakçı, S. (2012). Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 605–626.
- Aladağ, H. H. (2024). Tarihî figürlerin psikobiyoğrafisi: Tarihî analizlerde psikolojik yaklaşımların entegrasyonu. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 1–52. <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1415401>
- Arslan, E. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 395–407. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1116878>
- Aykırı, K. (2023). 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programının STEAM’e uygunluğu açısından incelenmesi. *Temel Eğitim*, 20, 51–70.
- Booth, M. (1994). Cognition in history: A British perspective. *Educational Psychologist*, 29(2), 61–69. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2902_1
- Canbaba, Z. (2020). Kitap incelemesi: Sosyal bilgilerde beceri eğitimi. *Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 34–39.
- Coşkun, R. (2009). “Yönetim-organizasyon” ders kitaplarında biçim ve ideoloji. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 239–258.
- Doğan, İ., & Oruç, Ş. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarında temel beceriler. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 5(2), 91–115. <https://doi.org/10.53046/ijotem.1175532>
- Doğan, Y., Kabapınar, Y., Zaman, S., & Duman, E. Z. (2023). Sosyal bilimler alan becerileri: Kavram, kapsam ve geliştirilme öyküsü. *Millî Eğitim Dergisi*, 52(1), 1055–1118. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1309009>
- Gündoğar, F. (2014). Değişen eğitim anlayışı ışığında değişen öğretmen yetiştirme programları üzerine düşünceler. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 2(1), 118–127.
- Güneş, P. D. F. (2013). Görsel okuma eğitimi. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 2(1), 1–17.
- Hayırsever, F. (2010). Sosyal bilgiler ders, öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarının sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen temel beceriler açısından değerlendirilmesi [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi].
- Hodkinson, A. (1995). Historical time and the national curriculum. *Teaching History*, 79, 18–20.
- Hotaman, D. (2008). Yeni ilköğretim programının kazandırmayı öngördüğü temel becerilerin öğretmen, veli ve öğrenci algıları doğrultusunda değerlendirilmesi [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi].
- Kabapınar, Y., & Sağlamgöncü, A. (2018). Sosyal bilgiler derslerinde değişim ve sürekliliğin algılanmasında görsel okumanın etkililiği: Bir eylem araştırması. *İnönü Üniversitesi*

- Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 48–73.
<https://doi.org/10.29129/inujgse.398801>
- Kan, Ç., & Boztaş, S. (2023). Harita okuryazarlık becerisiyle ilgili yapılan tez ve makale çalışmalarının incelenmesi (2015–2022). In A. Halilova (Ed.), 4. International Anatolian Scientific Research Congress Proceedings Book (pp. 700–712). IKSAD Publishing House.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım.
- Keleş, H. (2021). Ne kadar çok şey değişirse o kadar şey aynı kalır: Değişim ve süreklilik hakkında öğrencilerin düşüncelerini geliştirme (H. Sadık Yılmaz, Çev.). *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(8), 6.
- Kılıçoğlu, G. (2009). Sosyal bilgiler tanımı, dünyada ve ülkemizde gelişimi ve önemi. In M. Safran (Ed.), Sosyal bilgiler öğretimi (ss. 3–16). Pegem Akademi.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Merriam, S. B. (2018). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber (S. Turan, Çev.). Nobel Akademi.
- Meydan Yıldız, S. G. (2018). Kültürün mekânsal değişimler üzerindeki etkisi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(3), 173–184. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2018.4.3.004>
- Safran, M. (2008). Sosyal bilgiler öğretimi. Pegem Akademi.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227–256. <https://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Sel, B. (2020). Sosyal bilgiler dersinde değişim ve sürekliliği algılama becerisinin geliştirilmesine yönelik eşya pedagojisine dayalı bir eylem araştırması [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi].
- Sömen, T. (2020). Sosyal bilgiler öğretiminde güncel olaylar. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 431–447. <https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.803302>
- Şimşek, A., & Safran, M. (2006). İlköğretim öğrencilerinde tarihsel zaman kavramının gelişimi. *Elementary Education Online*, 5(2), 87–109.
- Tay, B., & Öcal, A. (Eds.). (2008). Sosyal bilgiler öğretimi. Pegem Akademi.
- Yurdakal, İ. H. (2018). Yaratıcı okuma çalışmalarının ilköğretim 4. sınıfta okuma ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmeye etkisi [Doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi].